

mentala", inklusive dess negativa pendang, det "kritiska". I detta värv har den empiriska forskningen, alltså det "antikvariska", sin sanna motivationsgrund.

Halldén's bok är ingen strikt diskursivt upplagd framställning, den är inte lämpad som handbok eller lärobok att plugga i sig. Den är snarare rapsodisk, essäistisk, men redig och tankeväckande. Dess mångfaldiga och djupsinniga tankar låter sig inte sammanfattas i en kort artikel. Men om historien är något slags mognadsmässig inredning av tillvaron, världen, då är denna bok viktig som impuls för det värvet. Läsaren får massor av tips (och rikligt med litteraturanvisningar) samt massor av exempel på att historia är "roligt" i betydelsen berikande, fostrande, perspektivgivande.

Sådant kan behövas. Ett på många vis redlöst och dystert nu behöver mönstra de möjligheter som i det förgångna har gett sig till känna, för att så kunna få en vid och adekvat repertoar av anvisningar och bedömningar för de viktiga beslut som tränger sig på. Det förgångna är minnesgruvan för dessa möjligheter. Framtiden får leva på de möjligheter vi låter den behålla. Människans vistelse på Jorden är i grunden vård av goda möjligheter. Historien hjälper oss att komma på det klara med dem.

Historiens yppade möjligheter ingår i grunden för den omprövning, den "vändpunkt" (Capra), den (i Nietzsches mening) "kritiska" uppgörelse som tränger sig på. Här behövs verkligen det förlutna.

Richard Matz

Vor tids filosofi, red Poul Lübcke, Politikens forlag, 1982.

Ett märkligt danskt filosofiskt översiktsverk kom under 1982–83 ut på Politikens forlag, Köpenhamn, nämligen *Vor tids filosofi*, i tre band på vardera omkring 400 rätt tättryckta sidor. Del I, "Engagement og forståelse", handlar om den "kontinentala" filosofin, del II, "Videnskab og sprog", om den "anglosaxiska"; del III är ett filosofiskt lexikon. I denna recension behandlar jag del I.

Huvudkapiteln handlar om tysk filosofi (fenomenologi, hermeneutik), om marxistisk filosofi, om Frankfurtskolan, resp om fransk filosofi. Huvudredaktör för hela verket är mag art Poul Lübcke, som själv har skrivit huvuddelen av det tyska avsnittet. Även de övriga författarna är yngre danska akademiker.

Lückes två kapitel skildrar på ett mästerligt sätt tänkandets brottning med arvet från Kant och Hegel. Huvudgestalter är Edmund Husserl (1859–1938), fenomenologins grundare, och hans inte särskilt följsamma lärjunge Martin Heidegger (1889–1976).

Husserls fenomenologiska subjektfilosofi går ut på att finna en bättre grundval för vetenskapen (som enligt Husserl uppvisar många betänkliga drag), nämligen genom "fenomenologisk reduktion", "epoché", varigenom världen "sätts inom parentes", så att "sakerna själva" kan befrias från allehanda traditionella ovidkommande föreställningar och genom "väsensskådande" framträda i sin renhet

inför det "transcendentala jaget". Redan i *Sein und Zeit* (1927) angrep Heidegger denna filosofi såsom innebärande en våldsamt idealisering av "jaget".

Heideggers plan (som i mångt och mycket påminde om alkemin) var däremot inte att förbättra grundvalarna under en i stort ända accepterad vetenskap, utan att *via* en undersökning av människotillvaron (das Dasein), inte minst i dess alldagliga form, söka nå fram till *varats generella mening*, dvs komma över den subjekt-objekt-dikotomi, vilken för Husserl, liksom för hans mästare Descartes, var en självklarhet. Heidegger efterträdde visserligen Husserl som filosofiprofessor i Freiburg (1928), men Husserl kunde aldrig förlåta honom hans insubordination; *Sein und Zeit* förstod han aldrig, och han och hans fd mönsterlärjunge blev inom kort ovänner för livet.

Ändå kom fenomenologin — särskilt genom Husserls sista (posthuma) arbete, *Kritik der Europäischen Wissenschaften* — att närma sig Heideggers tänkande kring det alldagliga, nämligen genom att framhålla *livsvärlden* i kontrast mot vetenskapens abstrakta och teoretiska värld, en distinktion som i det följande kom att bli mycket viktig bl a hos Jürgen Habermas.

Heideggers senare tänkande, med dess "varahistoriska" kritik av den västerländska "metafysiken" (*inklusive* inte minst sådant som den logiska empirismen), och dess försök att på fundamentalt sätt formulera grundbegrepp för sådant som vetenskap och modern teknik, tas blott flyktigt upp av Lübecke, vars utläggning tenderar att något fasa det "stötande" i Heideggers verk, och bortse från att det är en *stridsskrift*, och ofta en synnerligen ironisk och kvick sådan, mot vårt besinningslösa tekno-vetenskapliga system. Förbittringen mot honom har sin grund i att han undergräver respekten för härskande "gudar", som vetenskapen, inte i hans "svårbegriplighet". Heidegger är snarare förgriplig än obegriplig — en *kättare*.

Förutom dessa två, Husserl och Heidegger, som kan betraktas som huvudaktörerna, tas ingående upp såväl klassiker som Hartmann, Scheler och Jaspers, som senare tänkare som Apel, Fink, Gadamer och Theunissen. De senares verk utgår i hög grad från Heidegger, men innebär även i viktiga avseenden en uppgörelse med honom.

Frankfurtskolans öden återspeglar Tysklands kusliga historia. De klassiska tongivarna (Adorno, Benjamin, Horkheimer och Marcuse) var alla judar. *Upplysningens dialektik* (av Adorno & Horkheimer, 1947) håller sig i mycket på samma omprövande och mot det gängse tänkandet kritiska led som Heideggers "varahistoria" (och det som fransmännen kallar "histoire des mentalités"). Denna i grunden ändå rätt identiska målsättning hindrade inte att det blev lika kärvt mellan Adorno och Heidegger som mellan denne och Husserl. (Heidegger hade ju genom sitt politiska inlägg som rektor för universitet i Freiburg, april 1933—början av 1934, komprometterat sig.) Dessa svårigheter för de mest avancerade tänkarna att komma till en vettig dialog är betecknande för den allmänna vilsheten, och för hur djupt det felriktade tycks sitta. Heideggerlärjungen Marcuses verk fullföljde i mycket mästarens tankelinjer, men innebar också ett bestämt avståndstagande från mycket hos honom, ett övergivande av de fundamentala frågorna till förmån för politiskt mer genomförbara uppgifter.

På senare år har också den filosofiska utvecklingen i Västtyskland avgjort

avlägsnat sig från den klassiska ”kontinentala” problematiken i Husserls och Heideggers efterföljd. Heidegger var väl den siste filosofiske ”kejsaren”, och slöt sin ätt. Efterföljare och elever som Apel, Gadamer och Theunissen har delvis dragits åt annat håll och gjort upp med honom. Och den i dag viktiga sk Erlangenskolan har orienterat sig i konventionellt vetenskapsteoretisk riktning, och har för den skull också mycket riktigt, liksom Popper, fått ingå i del II – där nog egentligen också Jürgen Habermas – som snarast är elev till amerikanska sociologer, och som med en klackspark avfärdar såväl Husserl och Heidegger som Adorno och Marcuse – snarast hade hört hemma. Medan omvänt Whitehead, som nu blott flyktigt omnämns (i del II) i skuggan av den allsmäktige Russell, kunde ha behandlats i del I – men han hade oturen att vara född i England.

Det avslutande kapitlet om *fransk filosofi*, författat av Arne Grøn, är en elegant exposé över den filosofiska utvecklingen från Bergson och framåt, med tonvikt på bearbetningen av arvet från Descartes. Det viktiga samspelet med det tyska tänkandet framhålles (Hegel, fenomenologin).

En central ställning i detta kapitel intar förstås Jean-Paul Sartre (1905–80), och i Frankrike är han allttjämt ytterst aktuell. Å ena sidan sitter Sartre mycket hårdare än Heidegger fast i subjekt-objekt-dikotomin, även om han så att säga inverterar den och framhåller ”existensen”, ”för-sig”, på bekostnad av ”essensen”, ”i-sig”; han ser människornas mellanhavanden i grunden i konfliktens tecken. Å andra sidan har Sartre på allvar tagit upp något som såväl Heidegger som så gott som hela den västerländska filosofiska traditionen hoppar över, nämligen sådant som *sexualiteten*, smekningens natur, och gemenskapen i samlaget. Enligt Sartre kan sexualiteten inte vara något sekundärt i förhållande till den ”rena” varseblivningen och den könlösa existensen i stil med Husserls transcendentala jag eller Descartes’ *res cogitans*. Sartre ger sig ju också på något så till synes alltigenom udda som att ”psykoanalysera tingen”. Ingendera av dessa filosofiskt okonventionella avstickare tar dock Sartre själv upp i sin ”Conclusion” i *L’Etre et le Néant*, och även Grøn hoppar över dem. Ändå har Sartre kanske just här gjort en fundamental insats till att bekämpa den kusliga abstrakta draken ”Metafysiken”, denna ”ande med isögon” (Selma Lagerlöf), som Heidegger brännmärkte i sina Nietzscheföreläsningar, en modig insats mitt under Hitlerregimen, som borde förläna honom absolution för hans politiska inhop år 33.

I övrigt tar Grøn ingående upp den väl mest radikala franska tänkaren på 1900-talet, nämligen Maurice Merleau-Ponty (1908–61; nästan okänd i Sverige), samt tänkare som Claude Lévi-Strauss, Paul Ricoeur, Michel Foucault (viktig för *l’histoire des mentalités*) m fl. Slutligen refereras, rätt kritiskt, de sk nya filosoferna, vilka betecknar en reaktion mot den marxistiska och strukturalistiska determinismen och mot den auktoritära bundenheten i det moderna samhället i gemen. En udda men märklig tänkare som Teilhard de Chardin är inte ens omnämnd.

Vor tids filosofi har vissa av samlingsverkets och sitt akademiska ursprungs skavanker. Den övervägande ”regionala” och monografiska uppläggnings, samt uppdelningen på så pass många författare, gör att överblicken över den mer globala problematiken, och ofta även polemiken mellan de olika riktningarna, kommer i bakgrunden. Så tex framstår redovisningen av marxismen mer som en

intern handledning än som något som ställer problem under debatt, och de viktigaste marxistiska riktningarnas avgjort konservativa tendenser när det gäller sådant som industriell teknik och ekonomi problematiseras inte alls filosofiskt.

Den här uppläggnigen innebär också att verket fått en närmast professionellt-filosofisk prägel, vilken kan vara en fördel med tanke på den faktiska läget på de filosofiska institutionerna, men som å andra sidan medfört att vissa under 1900-talet alltmer brännande fundamentalfilosofiska problem alldeles kommit i sky-mundan. Det fundamentala gränsområdet mellan filosofi och naturvetenskap behandlas synnerligen snålt (berörs på tal om Kuhn i del II), och namn som Bohm, Capra, Heisenberg, Jantsch och Prigogine finns inte med; Niels Bohr omnämns bara. Och en radikal kritiker av den gängse "rationaliteten", Paul Feyerabend, förekommer i en (felaktig) sidhänvisning i personregistret. Heidegger är förresten av visst intresse för den fysikalisk-filosofiska omprövningen; han stod i nära och långvarig kontakt med fysiker och filosofer som Werner Heisenberg och Carl-Friedrich von Weizsäcker.

På detta vis kommer inte heller det nyare alternativa tänkandets anknytning till mystiken till tals (Capra), och det stora intresset på skilda håll för de sk primitiva folkens tänkande, eller det sk östasiatiska tänkandet. Inte heller behandlas det i tex USA och Frankrike så påfallande intresset vid universiteten för alkemin, en tankeriktning som ju går ut på att göra människans och "naturens" luttring till ett och detsamma, alltså på ett upphävande av subjekt-objekt-dikotomin (en huvudpunkt just för Heidegger). På det här viset kommer i *Vor tids filosofi* mycket av den moderna filosofins "frontier" aldrig in i blickfältet.

De här invändningarna får dock inte bortskymma verkets väldiga förtjänster som nyttigt och oväldigt standard- och uppslagsverk; det torde, och borde, få sin givna plats i den akademiska undervisningen i filosofi även i Sverige, och därmed kunna bidra till en behövlig vidgning av den filosofiska repertoaren.

Språket i hela arbetet är föredömligt klart och enkelt, och erbjuder få eller inga svårigheter för en svensk läsekrets.

Richard Matz